

اصول فقه ۲ (حلقه ثانیه)

سطح ۲

درس ۳۷

استاد: حجت الاسلام والمسلمین علم الهدی

آموزشیار: آقای علی اکبر دهقانی

مقدمه

منشأ انتقال ذهن از لفظ به معنا، وجود رابطه سببی میان تصور لفظ و تصور معنا است. این رابطه سببی بالوجدان در عالم خارج وجود داشته و امری جعلی و اعتباری نیست. بزرگان اصول در تعیین علت پیدایش این واقعیت خارجی دچار اختلاف شده‌اند. شهید صدر در خلال درس گذشته و این درس به بیان و بررسی احتمالات و اقوال موجود در مسئله می‌پردازد و سه احتمال موجود در مسئله را با نقد و اشکال مواجهه می‌داند. نقاش در دیدگاه مشهور و سپس طرح سومین دیدگاه هدف درس حاضر است.

متن درس

[الوضع و علاقته بالدلالات المتقدمة]

و الدلالة التصورية هي في حقيقتها علاقة سببية بين تصور اللفظ و تصور المعنى، و لما كانت السببية بين شيئين لا تحصل بدون مبرر، اتجه البحث إلى تبريرها، و من هنا نشأت عدة احتمالات: الأول: ... الثاني: افتراض ان السببية المذكورة نشأت من وضع الواضع اللفظ للمعنى، و الوضع نوع اعتبار يجعله الواضع و ان اختلف المحققون في نوعية المعتبر ...]

و يرد على هذا المسلك بكل احتمالاته ان سببية اللفظ لتصور المعنى سببية واقعية بعد الوضع، و مجرد اعتبار كون شيء سبباً لشيء أو اعتبار ما يقرب هذا المعنى لا يحقق السببية واقعاً، فلا بد لأصحاب مسلك الاعتبار في الوضع ان يفسروا كيفية نشوء السببية الواقعية من الاعتبار المذكور، و قد يكون عجز هذا المسلك عن تفسير ذلك ادى بآخرين إلى اختيار الاحتمال الثالث الآتي:

الثالث: ان دلالة اللفظ تنشأ من الوضع، و الوضع ليس اعتباراً، بل هو تعهد من الواضع بان لا يأتي باللفظ الا عند قصد تفهيم المعنى، و بذلك تنشأ ملازمة بين الإتيان باللفظ و قصد تفهيم المعنى، و لازم ذلك ان يكون الوضع هو السبب في الدلالة التصديقية المستبطنة ضمناً للدلالة التصورية، بينما على مسلك الاعتبار لا يكون الوضع سبباً إلا للدلالة التصورية. و هذا فرق مهم بين المسلكين.

و هناك فرق آخر و هو انه بناء على التعهد يجب افتراض كل متكلم متعهداً و واضحاً لكي تتم الملازمة في كلامه، و اما بناء على مسلك الاعتبار فيفترض ان الوضع إذا صدر في البداية من المؤسس أوجب دلالة تصورية عامة لكل من علم به بدون حاجة إلى تكرار عملية الوضع من الجميع.

دیدگاه مشهور در علت پیدایش رابطه سببی میان لفظ و معنا (یادآوری)

اکثر بزرگان اصول دلیل پیدایش رابطه علی میان لفظ و معنا را وضع واضع می‌دانند و معتقدند که اگر واضع لفظ را برای معنا اعتبار نمی‌کرد، میان آن‌ها هیچ رابطه علی وجود نداشت. مشهور در تعیین معتبر میان سه قول اختلاف کرده‌اند. عده‌ای سببیت را مجعول می‌دانند و برخی علامیت و گروهی اداتیت را. در ادامه به بیان اشکال این دیدگاه با همه احتمالاتش می‌پردازیم.

اشکال دیدگاه مشهور (مسلک اعتبار)

انتقال ذهن از تصور لفظ به تصور معنا از وجود یک رابطه حقیقی سببی میان لفظ و معنا سرچشمه می‌گیرد. این رابطه در خارج وجود داشته و بالوجدان درک می‌شود. به عبارت بهتر، سببیت تصور لفظ برای تصور معنا، سببیتی واقعی و خارجی است؛ در حالی که وضع، نوعی جعل و اعتبار است که توسط واضع لحاظ می‌شود. وقتی واضع، لفظی را برای معنای خاصی وضع می‌کند، در حقیقت میان لفظ و معنا وجود یک رابطه سببی را (با توجه به بهترین احتمال در دیدگاه مشهور) اعتبار کرده است. و روشن است که اعتبار، واقع را تغییر نمی‌دهد و امری را که در خارج موجود نیست، به وجود نمی‌آورد. وضع، صرف یک اعتبار شخصی واضع است. مثلاً وقتی واضع درباره خودکار آبی می‌گوید: «من این خودکار را قرمز اعتبار کردم»، واقع خودکار به حقیقت خود باقی است و رنگ آبی به قرمز مبدل نمی‌شود. وی تنها در جعل شخصی خود چنین فرضی را معتبر دانسته است. بدین ترتیب ممکن نیست وضع، علت پیدایش رابطه سببی میان تصور لفظ و معنا باشد؛ زیرا رابطه میان لفظ و معنا، رابطه سببی حقیقی و موجود در خارج است و وضع، اعتبار بوده و توانایی تغییر واقع و به وجود آوردن علیت واقعی را ندارد. این سخن درباره هر سه احتمال دیدگاه مشهور وجود دارد. همان‌طور که جعل سببیت - با آن‌که از دو قول دیگر در ایجاد سببیت بهتر است -، سببیت واقعی را ایجاد نمی‌کند، جعل علامیت و اداتیت برای لفظ نیز سببیتی را به وجود نمی‌آورد. از این‌رو عده‌ای از دیدگاه مشهور اعراض نموده و قول سومی را اختیار نموده‌اند که در ادامه به بیان آن خواهیم پرداخت.

تطبیق

و یرد علی هذا المسلک بکل احتمالاته ان سببیه اللفظ لتصور المعنی سببیه واقعیة بعد الوضع، و مجرد اعتبار کون شیء سبباً لشیء أو اعتبار ما یقرب هذا المعنی لا یحقق السببیه واقعاً،^۱ و بر این دیدگاه^۱ بر اساس همه احتمالاتش^۲ اشکال می‌شود به این‌که سببیت لفظ برای تصور معنا، یک سببیت واقعی است (که) پس از وضع (اتفاق می‌افتد) و صرف اعتبار این‌که چیزی سبب برای چیزی باشد یا اعتبار چیزی نزدیک این معنا (یعنی اعتبار علامیت یا اداتیت برای لفظ) در واقع سببیتی را ایجاد نمی‌کند.

^۱ مبنی بر این‌که سبب حصول رابطه علی میان لفظ و معنا، وضع است.

^۲ یعنی: جعل سببیت و جعل علامیت و جعل اداتیت.

فلا بد لأصحاب مسلک الاعتبار فى الوضع ان يفسروا كيفية نشوء السببية الواقعية من الاعتبار المذكور، و قد يكون عجز هذا المسلک عن تفسير ذلك اذى بآخرين إلى اختيار الاحتمال الثالث الآتى:

پس (با توجه به این که اعتبار، واقع را تغییر نمی دهد) قائلان به مسلک وضع ناچارند چگونگی پیدایش سببیت واقعی از اعتبار مزبور را تفسیر و بیان کنند. و ناتوانی این دیدگاه از تفسیر نحوه پیدایش سببیت واقعی، دیگران را به اختیار نمودن احتمال سوم – که خواهد آمد – سوق داده است.

Sco1 6:10

سومین دیدگاه در علت پیدایش رابطه میان لفظ و معنا

میان لفظ و معنا رابطه سببی برقرار است. در علت تحقق این سببیت میان اصولیان اختلاف شده است. سببیت ذاتی لفظ و سببیت وضع، به عنوان دیدگاه های اول و دوم مورد نقد و بررسی قرار گرفت. سومین دیدگاه در این باره «مسلک تعهد» است. این دیدگاه به مانند دیدگاه دوم (دیدگاه مشهور) علت پیدایش رابطه سببی میان لفظ و معنا را «وضع» می داند؛ با این تفاوت که وضع را نوعی تعهد، و نه یک اعتبار می داند.

واضح به هنگام وضع، لفظ را برای معنا جعل نمی کند، بلکه متعهد می شود از لفظ مزبور جز به هنگام فهماندن آن معنای خاص استفاده نکند. همه کسانی که الفاظ را به کار می برند، چنین تعهدی دارند. هیچ گوینده ای لفظ «آب» را به کار نمی برد، مگر این که قصد دارد مفهوم «آب» را به شنونده القا کند. شنونده نیز با توجه به این تعهد است که مفهوم آب را از لفظ «آب» می فهمد؛ زیرا شنونده نیز می داند که وقتی گوینده لفظ «آب» را به کار می برد، قصد تفهیم مفهوم آب را دارد.

خلاصه این که با وجود چنین تعهدی، لازمه ای میان لفظ و اراده تفهیم آن به وجود می آید که هر شنونده ای با توجه به این ملازمه مفهوم لفظ را می فهمد.

تطبیق

الثالث: ان دلالة اللفظ تنشأ من الوضع، و الوضع ليس اعتباراً، بل هو تعهد من الواضع بان لا يأتي باللفظ الا عند قصد تفهيم المعنى، و بذلك تنشأ ملازمة بين الإتيان باللفظ و قصد تفهيم المعنى.

احتمال سوم^۱ این که دلالت لفظ (سببیت لفظ) بر معنا از وضع ناشی می شود و وضع اعتبار نیست، بلکه تعهدی است از واضع مبنی بر این که لفظ را به کار نگیرد مگر به هنگام قصد فهماندن معنای آن. به واسطه این تعهد ملازمه ای میان آوردن لفظ و قصد فهماندن معنای آن به وجود می آید.

Sco2 10:52

اولین نقطه تمایز مسلک اعتبار و مسلک تعهد

دیدگاه دوم و سوم سبب پیدایش رابطه سببی میان لفظ و معنا را وضع به معنای اعتبار یا تعهد معرفی نمودند؛ لکن چه وجه تمایزی میان این دو مسلک وجود دارد؟ اولین وجه تمایز را می توان چنین بیان نمود:

^۱ در تعیین علت وجود رابطه سببی میان تصور لفظ و معنا.

بر اساس مسلک اعتبار، جاعل با وضع سببیت یا علامیت یا أداتیت برای لفظ، زمینه را برای انتقال ذهن از لفظ به معنا و تصور معنا فراهم می‌کند. از این رو مدلول وضع در این مسلک، دلالت تصویری (تصور معنا) است. اما با توجه به این که در مسلک تعهد، واضع متعهد می‌شود لفظ را جز به هنگام قصد تفهیم معنای آن استدلال نکند، دو دلالت وجود دارد: یک دلالت تصویری و آن تصور معنا و انتقال ذهن از لفظ به مفهوم است و یک دلالت تصدیقی و آن فهماندن این که متکلم قصد افهام معنای آن لفظ را دارد. این دلالت تصدیقی از ملازمه‌ای که واضع به آن متعهد می‌شود سرچشمه می‌گیرد.

تطبیق

و لازم ذلك ان يكون الوضع هو السبب في الدلالة التصديقية المستبطنة ضمناً للدلالة التصورية، بينما على مسلک الاعتبار لا يكون الوضع سبباً إلا للدلالة التصورية. و هذا فرق مهم بين المسلکين.

و لازمه آن^۱، این است که وضع، سبب به وجود آمدن یک دلالت تصدیقی باشد؛ دلالت تصدیقی که در درون خود دلالت تصویری نیز دارد. در حالی که بنابر مسلک اعتبار وضع جز برای دلالت تصویری سبب نیست. و این تفاوت مهمی بین دو دیدگاه است.

دومین نقطه تمایز مسلک اعتبار و مسلک تعهد

شناخت وجوه تمایز مسلک اعتبار و تعهد- از این جهت که هر دو وضع را سبب رابطه علی میان لفظ و معنا می‌دانند- امری ضروری است. در بخش گذشته، اولین وجه را بیان نمودیم و در این بخش وجه دوم را بیان می‌کنیم: بر اساس دیدگاه اعتبار، یک وضع توسط واضع لغت کافی است تا هر کس از لفظ و معنا مطلع شد، لفظ را به کار گیرد و معنا را در ذهن شنونده حاضر کند. گوینده نیازمند این نیست که قبل از استعمال، برای لفظ وضع جدیدی غیر از وضع مؤسس لغت انجام دهد. اما در مسلک تعهد، با توجه به این که واضع با تعهد خود رابطه علی میان لفظ و معنا را به وجود می‌آورد و به شنونده ملازمه میان استعمال لفظ و قصد تفهیم معنا را القا می‌کند، هر گوینده‌ای باید واضع نیز باشد؛ زیرا در غیر این صورت، شنونده به دلالت تصدیقی و لازمه مزبور منتقل نمی‌شود؛ چراکه اگر گوینده متعهد به ملازمه نباشد، شنونده نیز به آن منتقل نخواهد شد. بر این اساس، در مسلک تعهد هر گوینده‌ای، واضع و متعهد نیز هست.

FG

(الف) در مسلک اعتبار تنها یک دلالت تصویری وجود دارد؛ ولی در مسلک تعهد علاوه بر آن، یک دلالت تصدیقی نیز وجود دارد.	تفاوت‌های دیدگاه اعتبار و دیدگاه تعهد
(ب) در مسلک تعهد هر گوینده‌ای باید واضع نیز باشد؛ ولی در مسلک اعتبار استعمال لفظ نیاز به وضع جدید ندارد.	

^۱ یعنی: این که واضع متعهد می‌شود لفظ را جز به هنگام قصد تفهیم معنا به کار نبرد.

تطبيق

و هناك فرق آخر و هو انه بناء على التعهد يجب افتراض كل متكلم متعهداً و واضحاً لكي تتم الملازمة في كلامه، و اینجا تفاوت دیگری است و آن این که بنابر مسلک تعهد لازم است که هر گوینده‌ای متعهد و واضح فرض شود، تا بدین وسیله ملازمه (میان استعمال لفظ و قصد تفهیم معنای آن) در کلام وی تمام گردد. و اما بناء على مسلک الاعتبار فيفترض ان الوضع إذا صدر في البداية من المؤسس أوجب دلالة تصويرية عامة لكل من علم به بدون حاجة إلى تكرار عملية الوضع من الجميع.

اما بنابر دیدگاه اعتبار فرض می‌شود که هرگاه وضع از ابتدا از پدید آورنده لغت صادر شود، موجب تحقق دلالت تصویری (انتقال ذهن از لفظ به معنا) عمومی برای هر کس که به آن وضع مطلع است، شود بدون نیاز به تکرار کردن فرآیند وضع از همه.

Scor ۱۹:۱۹

چکیده

۱. مشهور معتقدند علت پیدایش رابطه علی میان لفظ و معنا، وضع است.
  ۲. رابطه میان لفظ و معنا، رابطه سببی حقیقی است.
  ۳. وضع، نوعی اعتبار است و اعتبار واقعیت را تغییر نمی‌دهد. از این‌رو وضع نمی‌تواند علت پیدایش سببیت میان لفظ و معنا باشد.
  ۴. سومین دیدگاه، سبب رابطه میان لفظ و معنا را وضع می‌داند و وضع را نه یک اعتبار، بلکه نوعی تعهد واضع می‌داند؛ تعهد به استعمال لفظ در راستای تفهیم معنای آن.
  ۵. مسلک اعتبار و مسلک تعهد در دو ناحیه از یکدیگر متمایز می‌شوند:
- الف) در مسلک اعتبار تنها یک دلالت تصویری (انتقال از لفظ به معنا) وجود دارد؛ ولی در مسلک تعهد علاوه بر دلالت تصویری، دلالت تصدیقی (قصد تفهیم معنای لفظ) نیز وجود دارد.
- ب) در مسلک تعهد هر گوینده‌ای باید واضع باشد؛ برخلاف مسلک اعتبار که استعمال لفظ نیاز به وضع جدایی ندارد.